

Andrej Ivanuša

DAVKI ZA BOGOVE

Faraoni so bili božji sinovi.

Revija Denar, avgust 2017 – rubrika: ZANIMIVOSTI

... Dana naj bode desetina vsega zlata, srebra, lesa, od vseh izdelkov, od vsega kar se pripelje z Grškega morja in vsi pobrani davki v mojo zakladnico v mestu imenovanem Hunit; kakor tudi desetina vsega zlata, srebra in vsega, kar je bilo plačano v mestu Pamariti, ki mu nekateri pravijo Naukrati(s), v zakladnico na obali kanala Anu; in še dodatno naj se da vsak dan v tempelj ob grobnici – v vzvišeni spomin moji materi Neith, spokojno naj biva v večnosti – k temu, kar so duhovni prejeli že prej, še bikovo meso (porcija 1), rejeno gos in pet hinujev (hinu = vrč = 0,48l) vina, za njihova opravila; kajti ona je gospodarica morja in tista, ki deli daje obilje ...

ODREDBA NAUKRATIS

To besedilo je zapisano na kamniti plošči »odredba Naukratis«, ki jo je izdal Nactanebo I. (380-362 pred našim štetjem), faraon 30. dinastije. Mesto Naukratis je bilo sredi Nilove delte glavni trgovski center grške kolonije v Egiptu. Njegovo rojstno ime je bilo Nakhtnebef in je bil general pod faraonom Nephertitesom II. Vrgel ga je s prestola potem, ko je odbil težek napad Perzijcev na Nilovo delto. Pri tem je utrpel velike izgube zaradi faraonove neodločnosti in to je bil povod, da je izvedel državni udar.

Doslej sta bili najdeni dve kamniti plošči z identičnim besedilom. Višina vsake plošče je 160 cm. Prvo so našli med ruševinami mesta Naukratis leta 1899 in njeno besedilo takoj prevedli. Nahaja se v Kairskem muzeju. Drugo pa so našli med ruševinami potopljenega mesta Herakleion šele leta 2000 in je sedaj v Britanskem muzeju. V osnovi so na plošči določeni davki, ki jih je potrebno plačati duhovnikom v različnih svetiščih. Boginja morja Neith seveda ni bila njegova mati. To je bil le del propagande faraonov, da so božji sinovi in s tem je general Nakhtnebef opravičeval svoj državni udar in odstranitev drugega »božjega sina«. V polkrogu na vrhu kamnite plošče je dvakrat upodobljena boginja Neith, na levi strani ljudem predaja hrano, na desni pa ji »njen sin« Nactanebo I. prinaša davke/darove.

Odredba Naukratis, kamnita plošča ali stela

ŽITNE BANKE

V začetku so večino produktov (kmetijski pridelki, izdelki obrtnikov) uporabili kmetje in obrtniki kar sami. Med seboj so menjavali tiste dobrine, ki so jih potrebovali za vsakodnevno življenje. Viški dobrin so bili redki in so jih predajali svojim nadrejenim posestnikom in pobiralcem davkov. Včasih pa so jih prodali tudi potujočim trgovcem. O teh trgovcih ni veliko znanega in na splošno velja, da so bili to običajno pooblaščen nakupovalci s strani državnega vladarja ali veleposestnikov. To pa se je nato spremenilo v obdobju Poznega obdobja (525-335 p.n.š.), ko so se pričele uporabljati kovine kot menjalno sredstvo (zametki denarja).

Večinoma je bilo urejeno tako, da so del požetega žita predajali v lokalne državne žitnice. Kmetje so vedno plačevali davek z žitom. Druge kmetijske pridelke in obrtniške izdelke, ki jih je potreboval vladar, so plačali kmetom in obrtnikom kar z mericami žita iz lokalne državne žitnice. Pisarji so vestno beležili koliko meric žita je bilo prejetih za davek in koliko so ga porabili za nakup drugih dobrin. Na faraonovem dvoru so dvorni pisarji zbirali podatke vseh lokalnih pisarjev in tako določali bogastvo države. To se je še dolgo ohranilo, tudi potem, ko se pričeli uporabljati primitivni kovanci za blagovno menjavo.

Šele pod Ptolomejem (okoli 150. let pred našim štetjem) je bila ustanovljena nekakšna centralna banka v Aleksandriji. Tukaj so nato popisali vse žitnice, lahko bi jih imenovali tudi žitne banke, in njihovo premoženje. Plačila so bila opravljena po neke vrste žiro sistemu, torej s plačilnim prenosom iz enega računa v žitnici na drug žitni (bančni) račun (v drugo, nadrejeno žitnico), ki ga sproži plačnik, in ne prejemnik plačila.

Ob tem pa je, kot je zapisano na začetku članka, faraon lahko predpisal še posebne, dodatne davke, ki so bili lokalno omejeni, ali pa so veljali le za posebne dogodke in razmere.

POBIRALCI DAVKOV

V menjalni ekonomiji je najbolj enostavno pobirati davke tako, da izmeriš količino pridelka, prešteješ kose izdelkov ali premeriš površino zemlje na kmetiji. Kmet ne more skriti svoje posesti ne, da bi pri tem izgubil določenih pravic. Ker se zemlja hitro izmeri, je tako nemogoče skriti velikanske količine pridelkov. Tako so bili kmetje vse do današnjih dni najvišje in najbolj natančno obdavčen del populacije vseh držav.

Faraon je zato potreboval pravo vojsko pisarjev in pobiralcev davkov, ki so znali natančno popisati, izmeriti in izračunati volumne, teže in površine. Na začetku so ob žitu pobirali še davke v obliki živine in to je bilo vse do obdobja druge dinastije (do okoli 2800 pred našim štetjem). Seveda so pobirali še druge dobrine, vendar je to bilo v različnih obdobjih egiptovske zgodovine zelo različno. Na začetku je bilo med obveznimi dajatvami tudi dišeče olje, kasneje pa na primer pivo.

Način pobiranja v zgodnjih obdobjih ni dobro dokumentiran in domnevajo, da so davke pobirali v dvoletnih obdobjih. Ob koncu prve dinastije faraon ni več gojil »državne črede živali«, vendar so pobiralci davkov živino še vedno zbirali. Tako so našli zapis pisarja Meshu, ki je služil pod Ramzesom II (1303-1213 pr. n. št., vladal od 1279 do 1213 pr. n. št.), ki ga je poslal svojemu podrejenemu pisarju-služabniku Pyayu:

»Ko te doseže ta papirus (pismo), preveri davek na živino, ki bi ga moral pobirati pobiralec davkov Ruru pod njegovo pristojnostjo. Pritisni zelo trdo nanj in preveri še v kakšnem stanju je posestnik in služabnik Pabak, za katerega je pristojen. Slišal sem namreč, da mu ne služi več in da nima več nobene živine na skrbi. Pazi, kajti nekdo bo prišel pobirati to živino za davek. Pazi nase in bodi previden.« (papirus Cairo 58058)

Pisarji in pobiralci davkov so vedno prišli v spremstvu oboroženih stražarjev, saj so se ljudje pobiranju davkov vedno upirali in skušali prikriti čim več pridelkov. Kmetje so morali

oddajati izdelke na svoji kmetiji ali pa so od njih zahtevali, da jih prinesejo na določeno mesto, navadno pred sodišče, ki je odredilo količine za plačilo davka.

A tudi od pokojnika se je pričakovalo, da bo v posmrtnem življenju moral plačati kakšen davek! Zato so v grobnico dajali majhne figurice »shawabti«, ki so predstavljale pokopano osebo. Te figurice so zagovorili in jim naložili, da namesto pokojnega plačajo davek, če bo to božanstvo zahtevalo od njih.

VIŠINA DAVČNE OBREMENTVE

Glede na zapisano v t.i. Wilbour papirusu (papirus Oxy 317) je v Novem kraljestvu (16.-11. stoletje pred našim štetjem) veljalo, da je moral kmet, ki je imel v lasti hektar (arura) nilove zemlje (zemljišče ob Nilu, ki ga je reka vsako leto poplavljala) 10 vreč (khar) žita. Ena vreča je vsebovala okrog 80 litrov žita s specifično težo 50 do 60kg/hl. Če nekako na hitro preračunamo, je to pomenilo 1,5 tone zrnja na hektar.

Kmet, ki je žito prideloval na višje ležeči zemlji, ki ga Nil ni poplavljal, in je zemljo namakal, je moral oddati 7,5 khar žita. Tisti, ki pa so žito pridelovali na še večji višini in je niso mogli namakati, pa so bili dolžni predati 5 khar žita na arura.

V kolikor je na nekem ozemlju stal tempelj ali kakšen državni objekt, je moral lokalni oblastnik plačati s svojega posestva še dodatno 1,5 khar na arura za te potrebe. To so večinoma naredili s prerazporeditvijo lokalno pobranih davkov.

Seveda pa so imeli kmetje v lasti več kakor 1 arura zemlje na katerem so pridelovali različne rastline. Zato so bile v uporabi posebne tablice za preračun khar žita. Tako je moral pisar najprej pregledati vsa polja in določiti način ter obseg irigacije (namakanja), kvaliteto porabe namakalne vode tako, da je upošteval gradnje jezov in zapornic, ki so jih namestili kmetje sami, preverjal je morebitne površinske vodne tokove in smer njihovega poteka, lokacijo zemljišča glede na reko Nil, kvaliteto same zemlje, hitrost in bujnost rastja, način pridelave, kvaliteto orodij in plugov, ki so jih uporabili za obdelovanje, prešteti je moral število vinskih trt, visokih dreves in oceniti osončenost ali osenčenost zemljišča ter nazadnje je moral še preveriti katera božanstva so zadolžena za posamezno področje in upoštevati zavzetost(!) članov kmetije za njihovo čaščenje.

Če upoštevamo še druge pobrane pridelke in obrtne izdelke, strokovnjaki ocenjujejo, da so davki v Egiptu v tem obdobju znašali okrog 10% pridelka žita.

Ves čas pa so skušali obdavčiti poleg kmetov še druge državljane. Najlažje je bilo z obrtniki, ki so morali občasno določen izdelek narediti brezplačno za državne potrebe. Šele v Poznem obdobju (525-335 p.n.š.) so določili, da morajo proizvajalci in drugi, ki se ne preživljajo s kmetijstvom, prijaviti svoje prihodke. Del tega so pobrali v naravi, del pa v dragocenih kovinah, ki so predstavljale zametek denarja. Seveda ljudje tega niso želeli povedati, zato so pisarji naredili preizkusne popise letnih prihodkov. Če so ti odstopali za več kakor eno petino od prijavljenih, je lahko kršitelja doletela tudi kazen - smrt z obešanjem.

Ljudje, ki so se preživljali z ribištvom ob obalah morij, so svoje davke plačevali s soljo. Višine plačila nisem našel v meni dosegljivi literaturi.

Prav tako so, predvsem v kasnejših obdobjih, obdavčili določene uslužbence in lastnike pisarn. Ta davek so imenovali »apu« in je bil dejansko neke vrste koncesnina za opravljanje določene aktivnosti v imenu države. To so plačevali vodje pokrajin, župani mest, njihovi višji uslužbenci, javni pisarji in njihovi zaposleni (zemljiški pisarji), itn.

V grobnici Rekhmira, vizirja pot Thutmosisom III (šesti faraon osemnajste dinastije, vladal 1479–1425 p.n.š.) je zapisano, da je komandant trdnjave Senemuth (mesto Bigeh) letno plačal davek 20 deben zlata (1 deben = 13,6 gramov; skupno 272 gramov) in še nekaj drugih pridelkov. Njegov kolega v trdnjavi Elephantine pa kar 40 deben zlata na leto. Njegov

pomočnik (kenbeti) je plačal 2 deben, pisar pa 1 deben. Župan mesta Edfu je plača letno 8 deben zlata. Ob tem pa še srebro, živino in blago za oblačila.

Vsekakor ni mogoče dovolj zanesljivo preračunati koliko je znašal davčni prihodek v različnih obdobjih starega Egipta, nekaj zanesljivejših informacij nam je na voljo iz novejšega obdobja, ki ga imenujemo Ptolomejsko. To pa zato, ker so o tem bolj natančno pisali Rimljani, ko so prišli v te kraje.

Vendar se da dokaj dobro ugotoviti količine iz različnih virov. V kolikor so se kakšni viri izgubili, so preračunane količine verjetno premajhne. Nekateri antični avtorji so zapisali, da je bil letni prihodek Egipta okrog 14.800 babilonskih talentov srebra (1 babilonski talent /BT/= 30,3 kg), od 620 do 1460 BT soli in, kot je že bilo rečeno, okrog 10% pridelka pšenice. Slednje pa je variralo glede na letino. Sodobni strokovnjaki domnevajo, da so bile te količine vsaj 3x večje.

DAVČNE IZJEME

Vsekakor so faraoni dobro uravnavali davke, saj so skrbno spremljali letne pridelke in ob zelo slabih letinah so tudi spremenili višino davčne obremenitve. Tako je nomarh Kheti II, ki je vladal v provinci Sauty v času prvega Srednjega obdobja (2181–2055 p.n.š., po koncu Starega kraljestva), dal vklesati na stelo besedilo:

»V moji žitnici je bilo veliko žita. Ko je dežela potrebovala pomoč, sem mestu predal nekaj kha in heketov (volumenska in utežna merska enota za žito) žita. Dovolil sem ljudem, da so sami nosili žito iz moje žitnice. Vsak je lahko vzel toliko, kolikor je mogel nesti, prav tako njegov sin in njegova žena, pa tudi vdove. Oskrbel sem vsa posestva, ki so bila zapisana v papirusih mojih očetov.« (zbrani zapisi, I § 408)

Pod Osorkonom II (22. dinastija, 945 BC–720 p.n.š.) je bilo določeno, da mestu Tebe sploh ni potrebno plačati davkov:

»... dejal je faraon v prisotnosti njegovega očeta Amona: 'Zaščitil sem mesto Tebe v vsej njegovi višini in širini, v celoti predanemu njegovemu bogu. Noben inšpektor faraonovega dvora (prstnai) naj nikoli tja ne potuje, saj so njegovi prebivalci zaščiteni za vedno v imenu boga Amona.'« (zbrani zapisi, IV § 751)

Dokumentirano je, da so bile iz plačila davkov izvzete določene skupine ljudi, oz. so jim določili nižje davke. To so bili tisti, katerih usluge je država nujno potrebovala ali pa so bili na visokih položajih znotraj samega dvora.

Prav tako so bili izvzeti vsi, ki so sodelovali pri gradnji pomembnih stavb. Kmet je moral zapustiti svojo kmetijo, a kot nadomestilo njegova družina ni plačala davka toliko časa, dokler so dela trajala. Seveda pa takšen delavec gradbišča ni smel zapustiti, dokler ni bila gradnja končana. Plačila niso dobivali, so pa poskrbeli za njihovo nastanitev, prehrano, osnovne potrebe in tudi za zdravstveno oskrbo, če so se poškodovali med delom.

Prav tako so bili iz davčnega sistema izvzeti duhovni in lastnina templjev. Davka prav tako niso plačevali tisti, ki so skrbeli za osebje templja: ribiči, gojitelji perutnine, nabiralci natrona in soli, itn. Prav tako so jih izvzeli pri plačilu zlata, srebra, usnja, blaga za oblačila, olj za maziljenje, ipd. V določenih obdobjih je bilo templjem in duhovnom celo dovoljeno, da so sami pobirali dajatve za svoje potrebe. Vendar je tudi takrat bilo predpisano, kaj smejo pobirati.

CARINSKA SLUŽBA

Sicer ne vedno, vendar so v določenih obdobjih v Egiptu pobirali carine na trgovino s prekomorskimi in uvoznimi dobrinami. Njihova višina je bila 1-2% vrednosti izdelka. V času grško-rimskega obdobja je dosegla največ 3%. Pri tem so tudi transportne živali, osle, konje

in kamele, obravnavali kot izdelke in jih prav tako obdavčili, čeprav jih trgovci niso prodali. To pa zato, ker so teži teh izdelkov določali glede na to, koliko tovora je zmogla nositi tovorna žival. S popisom preko meje prenešenega blaga in živali so tudi preprečili, da bi trgovec prodal posamezno žival brez plačila davka, oz. carine. (zapis apis.2644)

FINANČNI NADZOR

Kakor so bili kmetje pod pritiskom pobiralcev davkov, so bili tudi ti pod kontrolo njihovih nadrejenih. V času 6. dinastije Starega kraljestva (2345-2181 p.n.š.) je bil Egipt razdeljen na pet distriktov, ki so jih upravljali faraonovi guvernerji (nomarhi). V času faraona Pepija II. (2331–2287 p.n.š.) je bil njegov vizir Khentika, ki je vseh pet takratnih nomarhov pred faraonom obtožil težkega davčnega prekrška, ker niso prenesli celotnega pobranega davka v kraljevsko zakladnico. Trije od njih so se takoj ulegli na tla z licem navzdol in se pokesali. Njihova kazen je bila, da so morali nemudoma vplačati manjkajoči znesek in doplačati še nekaj dodatne odškodnine. Dva od njih pa ste samo poklonila. Njuna kazen je bila težja. Plačati sta morala manjkajoči davek, odškodnino in ob tem so ju še javno prebičali pred njuno hišo. Zanimivo je to, da obstajajo zapisi o komentarju služabnikov, ki jim je bilo naloženo, da nomarha prebičajo:

»Lepo darilo za nas, saj smo mislili, da se kaj takega ne bo nikoli zgodilo. Kdo bi si kadarkoli mogel zamisliti, da bo mogoče kdaj prebičati tudi najvišjega državnega uradnika z roko navadnega služabnika.« (zbrani zapisi, I § 1351)

Bičanje guvernerja (nomarha), risba v grobnici vezirja Khentika

V obdobju vlade faraona Horemheba (18. dinastija, vladal 1306-1292 p.n.š.) je prišlo do socialnih uporov in uradniki so med nemiri od davkoplačevalcev zahtevali, da poslano pridelke skladiščijo kar v lokalnih skladiščih in jih ne vozijo v državno zakladnico. Tukaj so jih seveda porabili kar za lastne potrebe. Ko je Horemheb uspel umiriti vse skupaj, je želel dvigniti zaupanje v svojo vladavino. Tako je skupinsko naložil vsem pobiralcem davkov, da so v državno zakladnico vplačali enako količino žita, kot so ga pokradli davkoplačevalcem.

Na stelo je dal vklesati ukaz:

»...še več, moj vladarski ukaz je, da revež ne sme biti znova obremenjen s plačilom (davka) toliko časa, dokler se mu preveč vplačila ne vrne po naravni poti. V kolikor mu ne zraste ničesar, mora prijaviti škodo in moj vladarski ukaz je, da se ga poplača v višini škode.« (zbrani zapisi, II § 53)

Skratka, določil je, da se od pokradenih davkoplačevalcev ne sme zahtevati novega davka do naslednje žetve žita. Če pa bi narava dala slabo letino, pa bi država plačala nadomestilo.

Poseben problem za nadzor je predstavljalo obvezno delo za državo in faraona. Nobeno kraljestvo v antičnem času ni bilo učinkovito organizirano in od časa do časa so izbruhnili škandali in upori. Tako je Thutmose, kraljevi pisar pod Ramzesom XI (vladal 1107-1078 p.n.š.), zelo nejevoljen pisal svojemu namestniku, ki je slabo načrtoval žetev državnih polj:

»Odredil sem ti, da čim prej pošlješ Nisusobeka, tvojega pisarja, da skupaj s faraonovim čuvajem vrat Thumom in pisarjem Iuefenamenom takoj prinesejo žito, a me nisi poslušal.

Ribiči in perutninarji so prišli pred obličja ljudi iz administracije dvora in se potožili: 'Že ves dan sedimo tukaj in smo vaši jetniki, saj ne vemo kaj čakamo, ko pa je žetev že gotova.' Zdaj nameravajo pobegniti domov, ko se naredi jutro. Dejali so: 'Vzeli ste nas delavce, da smo delali na polju za vas. In opozarjamo vas, če boste vzeli druge delavce, se jutri vrnemo in vas tožimo pred vizirjem, pa kjerkoli že bo.' Tako so dejali! Zares, sploh me nisi poslušal!« (papirus pisarja Thutmosa, pBN 198.III)

Vidimo lahko, da je zgodovina dobra učiteljica, a žal smo ljudje njeni slabi učenci. Zares, sploh je ne poslušamo!